

Cite: Gladun, Oleksandr, Kurylo, Iryna, Shushpanov, Dmytro, Aksonova, Svitlana, & Pozniak, Oleksii (2024). Kontseptualni zasady doslidzhennia demohrafichnoi rezylentnosti ukraïnskoho suspilstva [Conceptual Principles for Researching the Demographic Resilience of Ukrainian Society]. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy, 4 (58), 45—64.



УДК 314.84 (477)

JEL Classification: J11; J18; O15

ОЛЕКСАНДР ГЛАДУН, чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, старш. наук. співроб., заст. директора з наукової роботи Інститут демографії та проблем якості життя НАН України 01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: gladun.ua@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6354-6180
Scopus ID: 56682893300

ПРИНА КУРИЛО, д-р екон. наук, проф. Інститут демографії та проблем якості життя НАН України 01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: iryna.kurilo2017@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1379-1756
Scopus ID: 57190215809

ДМИТРО ШУШПАНОВ, д-р екон. наук, проф., завідувач відділу Інститут демографії та проблем якості життя НАН України 01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: shdg2011@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5220-3449
Scopus ID: 57190253130

СВИТЛАНА АКСЬОНОВА, канд. екон. наук, пров. наук. співроб. Інститут демографії та проблем якості життя НАН України 01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: Svitlana_Aksonova@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-0516-9078
Scopus ID: 57190218275

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2024. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ОЛЕКСІЙ ПОЗНЯК, канд. екон. наук, старш. наук. співроб., завідувач сектору Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: olex_poznyak@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1323-3896

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Теоретичні та практичні аспекти демографічної резильєнтності тривалий час досліджуються закордонними вченими та організаціями. Проте для кожної країни ці питання потребують окремого аналізу та адаптації до конкретних умов. Метою дослідження є визначення місця демографічної резильєнтності та її складових у загальній системі резильєнтності задля формування головних напрямів досягнення резильєнтності українського суспільства в повоєнний період. У дослідженні застосовано абстрактно-логічний, соціологічний, класифікаційно-аналітичний методи та синергетичний підхід. Наукова новизна роботи полягає в формуванні концептуальних засад дослідження демографічної резильєнтності українського суспільства в сучасних умовах. Надано авторське визначення демографічної резильєнтності як здатності забезпечувати зміну поколінь, утримувати бажаний демографічний баланс, підтримувати основні функції та соціальні структури, мінімізуючи негативні наслідки потрясінь та сприяючи відновленню. Запропоновано такі складові демографічної резильєнтності: репродуктивну резильєнтність, резильєнтність статеві-вікової структури, сім'ї, окремих соціальних груп, життєзбереження, резильєнтність системи охорони здоров'я та міграційну резильєнтність. Показано взаємозв'язок цих складових із економічною та соціальною резильєнтністю, освітою та реалізацією «демографічного дивіденду». Запропоновано критерії оцінки кожної зі складових демографічної резильєнтності. Резильєнтність системи охорони здоров'я та резильєнтність здоров'я розглянуто як окремі, але взаємопов'язані складові демографічної резильєнтності, кожна з яких є комплексною і перебуває під впливом численних факторів. Міграційну складову проаналізовано у контексті імміграції та еміграції, а також з точки зору розміщення та адаптації внутрішньо переміщених осіб. На демографічну резильєнтність України вплинула як епідемія Covid-19, так і, більш суттєво, повномасштабна російсько-українська війна. Ці події зумовлюють необхідність подальшої кількісної оцінки складових демографічної резильєнтності та розробки конкретних заходів з її посилення.

Ключові слова: демографічна резильєнтність, статево-вікова структура населення, репродуктивна резильєнтність, охорона здоров'я, міграція.

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Українське суспільство в останні три роки піддалося нечуваній збройній агресії з боку РФ. Загарбницька війна спричиняє великі руйнування виробничої й транспортної інфраструктури України, призводить до знищення міст і сіл. Багато українців змушені були полишити свої домівки, переїхавши в регіони на заході України, відбувся також масовий виїзд утікачів від війни за кордон. Війна ще не закінчилася, але вже потрібно розробляти плани з повоєнної відбудови країни. Міжнародні організації і країни-союзники України в бо-

ротьбі з РФ проводять конференції і готують свої пропозиції. Уряд України і різноманітні вітчизняні інституції також працюють у цьому напрямі. Але практичні кроки з розробки пріоритетних напрямів повоєнної відбудови країни не завжди мають під собою наукові засади. Необхідність розробки наукового підґрунтя інституційного управління задля посилення резильєнтності українського суспільства зумовлює актуальність досліджень у цій царині. Базовою складовою резильєнтності суспільства є саме демографічна резильєнтність.

Аналіз наявних досліджень і публікацій. Дослідження демографічної резильєнтності мають враховувати ключові положення загальної теорії резильєнтності (*Resilience Theory*) [1]. Згідно з нею резильєнтність може підтримуватися або, навпаки, зазнавати впливів ризиків та ресурсів. Фактори ризиків пов'язані з негативними / небажаними наслідками, тоді як фактори ресурсів (сприяння) підтримують позитивний / бажаний розвиток. На переконання В. Бренде і В. Штернфелс (В. Brende & В. Sternfels), резильєнтність виходить за рамки захисних заходів, це здатність винаходити та впроваджувати інновації у відповідь на збої / потрясіння, і тому вона є необхідною умовою на шляху сталого інклюзивного зростання [2].

Серед актуальних досліджень демографічної резильєнтності можна виокремити біологічний, соціальний, психологічний та економічний підходи. Біологічний підхід, представлений у роботах П. Капдевіла та його колег (Р. Capdevila et al.), характеризує демографічну резильєнтність як здатність популяції протистояти змінам у своїй демографічній структурі та відновлюватися після них, зазвичай із супутньою зміною чисельності [3].

Соціальний підхід представлено у публікаціях Фонду ООН у галузі народонаселення (*UNFPA*), де демографічна резильєнтність трактується як мета, що включає здатність передбачати демографічні зрушення, розуміти їх наслідки і розробляти політичні заходи, засновані на фактичних даних з урахуванням прав людини, для забезпечення процвітання та добробуту суспільства загалом і кожної людини окремо [4]. Демографічно резильєнтні суспільства мають навички, інструменти, політичну волю та громадську підтримку, щоб уникнути або принаймні пом'якшити негативні наслідки демографічних змін для кожної людини й суспільства, а також використовувати можливості, що приходять із демографічними змінами [4]. Висловлюється думка, що досягнення демографічної резильєнтності передбачає не стільки регулювання чисельності населення, скільки забезпечення рівного доступу до можливостей для всіх членів суспільства [5]. У межах соціального підходу наголошується на важливості досліджень ролі міграційних процесів у розбудові нової соціально-економічної та демографічної системи, здатної попереджати або мінімізувати дестабілізуючі фактори [6].

Експерти Відділу народонаселення ООН визначають демографічну резильєнтність як «здатність населення підтримувати або відновлювати

збалансовану та стійку демографічну структуру перед обличчям проблем або потрясінь». Це може охоплювати такі аспекти як народжуваність, смертність і моделі міграції, що дають змогу відновлюватися населенню після різних несприятливих подій, забезпечуючи довгострокову стабільність [7].

У суто психологічному контексті резильєнтність — це сукупність притаманних суб'єкту рис, завдяки яким він здатен долати «стреси та важкі періоди конструктивним шляхом» [8]. Відсутність жорсткої заданості створює передумови активної позиції суб'єкта (як на рівні індивіда, так й на рівні групи чи суспільства). З економічної позиції до визначення демографічної резильєнтності підходить Світовий банк і трактує її як «здатність країни керувати змінами у чисельності та структурі свого населення таким чином, щоб підтримувати економічне зростання та розвиток». У цьому контексті демографічна резильєнтність передбачає політику та стратегії, які забезпечують адаптацію населення країни до демографічних змін, не перешкоджаючи економічному розвитку [9].

Економічні потрясіння та слабка резильєнтність економіки можуть негативно впливати на демографічну резильєнтність, зменшуючи доступ до охорони здоров'я та освіти, збільшуючи рівень бідності, призводячи до безробіття й подальших несприятливих наслідків щодо відтворення населення. Натомість висока резильєнтність економіки може підтримувати демографічну резильєнтність. Загалом же демографічна резильєнтність представляє базисне підґрунтя формування економічної резильєнтності, а економічна — через соціально-економічні чинники (інфраструктурні, рівня життя та ін.) — суттєво впливає на відтворення населення.

У дослідженнях демографічної резильєнтності важливе значення має врахування дискретних факторів екзогенної природи, що змінюють демографічну структуру населення [3]. Для сучасної України актуальним фактором такого характеру є повномасштабна війна. Перед цим наша країна була ослаблена низкою потрясінь, серед яких найбільшим стала тривала пандемія *Covid-19*. Однак у цей період на характеристики резильєнтності позитивно впливала вікова структура реального населення, яка стала сприятливішою ніж вікова структура стабільного населення, сформована вже режимом відтворення за вкрай негативних умов кризових періодів [10]. В українській науковій літературі питання демографічної резильєнтності залишаються висвітленими вкрай недостатньо.

Основними **методами** проведеного дослідження є абстрактно-логічний, теоретичного аналізу, класифікаційно-аналітичний, соціологічний, контент-аналізу та синергетичний підхід.

Метою дослідження було визначення місця демографічної резильєнтності та її складових у загальній системі резильєнтності задля формування головних напрямів досягнення резильєнтності українського суспільства в повоєнний період.

Наукова новизна роботи полягає в розробці концептуальних засад дослідження демографічної резильєнтності українського суспільства в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Демографічна резильєнтність значною мірою залежить від характеристик резильєнтності економіки, яка фактично є базою пом'якшення негативних наслідків, шоків і криз, мінімізації витрат і ризиків, пов'язаних з адаптацією, а також можливостей для інновацій і трансформації суспільства [11, 12]. Резильєнтність економіки важлива для сталого та інклюзивного розвитку, оскільки сприяє створенню робочих місць, зменшенню бідності та нерівності, просуванню інновацій та підприємництва (завдяки залученню інвестицій), захисту довкілля та природних ресурсів. Проте демографічна резильєнтність утворює підґрунтя для посилення економічної резильєнтності.

На думку Р.-М. Де Соуза (R.-M. De Souza), демографічні тенденції є важливими серед низки факторів, які спонукають або стримують політичну нестабільність, тому коли країни знаходять інструментарій використання демографічної динаміки, відповідно вони підвищують рівень своєї демографічної резильєнтності та знаходять способи планування потрясінь й стресів (наприклад, пов'язаних зі зміною клімату) [13]. У зв'язку з цим демографічну резильєнтність учений визначає як здатність уряду використовувати вікову структуру населення, урбанізацію, гендерну динаміку, мобільність людей для загального добробуту, що, зі свого боку, забезпечує основу для стабільності, зменшує конфлікти на національному або субнаціональному рівні. Р.-М. Де Соуза наголошує, що з точки зору безпеки резильєнтність є основою для визначення багаторівневої нестабільності / крихкості (тобто на індивідуальному рівні, рівні громади та держави), а ще відправною точкою для пошуку способів управління й планування політичних і економічних потрясінь або спалахів конфліктів, пов'язаних із цією крихкістю.

Досвід подолання викликів показав, що неадекватне (невдале) реагування може збільшити втрати від потрясінь / криз, тоді як ефективна реакція на виклик-загрозу їх мінімізує. Варто враховувати, що наслідки можуть бути пролонгованими у часі. Більшість ефективних втручань діють за допомогою кількох механізмів і на кількох рівнях дії. Досвід також указує на непропорційність впливу негативних факторів на різні групи населення. Як правило, кризи більшою мірою впливають на вразливіші верстви населення, особливо в нестабільних і постраждалих від конфліктів державах [2]. Нерівність доходів, соціальної позиції, здоров'я, доступу до послуг тощо зумовлює нерівність базових (початкових) показників.

Критеріями демографічної резильєнтності можна вважати фактори, які сприяють здатності населення відновлюватися після потрясінь, що впливають на його структуру та відтворення. Серед них: адаптивність; соціальна

підтримка та соціальна згуртованість; диверсифікація; надійна інфраструктура; сильні інституції; обґрунтована соціально-демографічна політика.

Реалізація заходів щодо досягнення параметрів демографічної резильєнтності пов'язана з удосконаленням інституційних механізмів та системи управління через: управління та інституційну спроможність; управління ризиками та готовність діяти. Ці компоненти взаємодіють і впливають один на одного, а їхня сукупна сила визначає загальну демографічну резильєнтність. Досягнення демографічної резильєнтності залежить (крім сформованої довготривалої конфігурації демографічних процесів і структур) й від таких факторів як наявність і якість демографічних даних та аналізу, ефективність та інклюзивність демографічної політики і програм, а також резильєнтності ширших соціальних, економічних та екологічних систем.

У рамках демографічної резильєнтності можна виділити репродуктивну резильєнтність, резильєнтність статево-вікової структури, резильєнтність сім'ї, окремих соціальних чи вікових груп, життєзбереження, резильєнтність системи охорони здоров'я та міграційну резильєнтність.

Репродуктивна резильєнтність характеризує здатність населення підтримувати репродуктивне благополуччя, необхідне для досягнення довгострокової стабільності його чисельності, незважаючи на потрясіння чи кризи. На мікрорівні вона пов'язана із здатністю зачати, виносити і народити здорову дитину, що ускладнюється в періоди війн, адже значно погіршується репродуктивне здоров'я. Як і у демографічній резильєнтності загалом, у репродуктивній, окрім біологічного аспекту, представлені соціальний та психологічний [14]. Соціальний охоплює формування соціальних норм щодо народження й виховання дітей, ставлення суспільства до сімей з дітьми, їх підтримку, сприяння у реалізації наміру мати бажану кількість дітей, або ж визнання права на вільний вибір щодо народження дітей. У психологічному контексті репродуктивна резильєнтність передбачає збереження бажання (намірів, установок, планів) народити і виховувати дитину / дітей попри усі негаразди кризових періодів, не очікуючи сприятливих зовнішніх обставин, а намагаючись створити прийнятні умови, або адаптуватися до наявної ситуації.

Важливою складовою демографічної резильєнтності є статево-віковий склад населення, позаяк саме він значною мірою впливає на здатність населення відновлюватися (відтворюватися) після соціальних потрясінь, воєн тощо. Населення з високою часткою людей поважного віку має менший потенціал демоекономічного розвитку та більші потреби у соціальних послугах, що зрештою спричиняє посилення навантаження на пенсійні системи, послуги охорони здоров'я та інші системи соціального захисту.

«Взаємовідносини» динаміки вікового складу населення й економічного поступу мають тривалу історію принаймні від початку демографічного переходу й знайшли відображення у концепціях «демографічного вікна

можливостей» та його реалізованого варіанта — «демографічного дивіденду». Як правило, населення з високою часткою осіб трудоактивного віку є стійкішим до потрясінь, оскільки має більшу сукупну робочу силу, здатну сприяти економічному відновленню. А от скорочення робочої сили потенційно впливає на економічну продуктивність і зростання (зокрема через розвиток інновацій та підприємництва), тобто позначається й на резильєнтності економіки.

За наявності кількісного демографічного дивіденду малодітні сім'ї можуть виділяти більше коштів на освіту та забезпечення здоров'я своїх дітей, що робить майбутню робочу силу продуктивнішою. За його відсутності це можливо лише за умов запровадження гнучкості на ринку праці, дієвого стимулювання інвестицій та заощаджень, сприяння сім'ям в отриманні освіти та медичному обслуговуванні, що давало б змогу забезпечити підвищення продуктивності праці економічно активного населення.

Для певного етапу трансформацій вікової структури зменшення деоекономічного навантаження означає, що за даної продуктивності праці це призведе до швидшого зростання обсягу виробництва на особу, що по суті й є демографічним дивідендом [15, 16, 17]. Крім ефекту скорочення навантаження на економічно активне населення в умовах низької народжуваності виникає й інший, поведінковий, ефект: ситуація сприяє більшій участі жінок у робочій силі, що також збільшує співвідношення на користь зайнятого населення, посилюючи попередній ефект [18]. Водночас й зменшення кількості дітей дає змогу сім'ям і урядам інвестувати більше в здоров'я та освіту кожної дитини, що сприятиме прискоренню зростання продуктивності, коли ця молода когорта стане робочою силою. Зменшення кількості дітей спонукає до збільшення пенсійних накопичень (або приватних заощаджень), що знову-таки стимулює економічне зростання в середньостроковій перспективі. Тож механізми демографічного дивіденду можна підсумувати так: збільшення пропозиції робочої сили є основою для отримання дивідендів, заощаджень та інвестицій, що принесуть дивіденди, а людський капітал максимізує їх [19]. Водночас демографічний дивіденд не є автоматичним, а є лише «вікном можливостей», і залежить від здатності країн покращувати здоров'я, освіту, ринок праці тощо [20].

Ідею «демографічного вікна» було концептуалізовано на рівні документів ООН [21]: демографічним вікном можливостей визнано період, коли частка населення у віці до 15 років падає нижче 30 %, тоді як частка людей віком 65 років і старше все ще становить менше 15 %. Протягом цього періоду рівень залежності зменшується, досягаючи певного мінімуму, а потім знову зростає мірою того, як демографічне вікно можливостей закривається. Однак значне раптове збільшення чисельності населення працездатного віку в окремих країнах може спричинити серйозні економічні та соціальні дисбаланси в формі безробіття, внутрішні конфлікти та переміщення населення [15].

Теза про те, що не може бути жодного позитивного економічного результату від демографічного вікна можливостей без покращення освіти, а демографічний дивіденд, по суті, є освітнім дивідендом [22], лежить в основі стратегій отримання «другого демографічного дивіденду» якісного характеру, наявність якого пов'язують із більш пізніми етапами демографічного переходу й процесами збільшення частки високоосвічених і кваліфікованих груп у складі зайнятого населення і його економічно активної частини.

Статевий баланс у чисельності населення необхідний для формування передумов укладання шлюбів, підтримання стабільності шлюбно-сімейних відносин, народження дітей, уникнення економічної монофункціональності (за умов збереження гендерного поділу праці й відповідної економічної сегрегації), пом'якшення проблем самотності та зменшення потреб у соціальній підтримці в старшому віці. На жаль, у повоєнний період цілком імовірним видається посилення статевих диспропорцій в населенні.

Дослідження здоров'я населення є ключовим для розуміння факторів, що сприяють демографічній резильєнтності, та розробки ефективних стратегій для її зміцнення. Резильєнтність охорони здоров'я — це здатність громади використовувати свої ресурси для зміцнення систем громадського здоров'я та охорони здоров'я, а також для покращення фізичного, психічного та соціального благополуччя населення з метою протистояння загрозам, негараздам, адаптації до них і відновлення після них. Покращена поведінка, орієнтована на здоров'я, сформована населенням (окремими людьми) на передкризовій стадії, значно сприяє підготовці громад до подолання раптових потрясінь і допомагає їм залишатися резильєнтними під час кризового періоду. Наприклад, якщо люди дотримуватимуться належної санітарії та гігієни й інших запобіжних заходів, громади будуть більш безпечними та стійкими під час спалаху вірусних інфекцій. Імунізація дітей захищає їх від епідемій кору чи поліомієліту. Соціальні й поведінкові зміни, методи профілактики і контролю інфекцій можуть захистити громади від зараження іншими інфекційними захворюваннями, як-от *Covid-19*. Дотримання правил безпеки та самозбереження під час воєнного часу дає змогу скоротити смертність та підтримати здоров'я населення.

Стан здоров'я населення (рівень захворюваності та смертності, очікувана тривалість життя) значною мірою визначається соціально-економічними детермінантами: рівнем доходів, доступом до послуг, якістю харчування, рівнем імунізації, санітарною грамотністю населення, економічною резильєнтністю, системою соціальної підтримки, дотриманням здорового способу життя тощо. Покращення соціально-економічних детермінант здоров'я населення може сприяти підвищенню здатності населення протистояти зовнішнім викликам, які позначаються на безпеці у сфері охорони здоров'я та ефективно відновлюватися після них, що теж зміцнює демо-

графічну резильєнтність. Вирішення проблем охорони здоров'я особливо важливі під час війн, пандемій, кліматичних змін та інших надзвичайних ситуацій. Ці кризи підкреслюють глибокий взаємозв'язок між охороною здоров'я, здоров'ям громади, справедливістю та резильєнтністю. Як окремо, так разом ці кризи мають непропорційний вплив на спільноти та виявляють суттєві відмінності в стані здоров'я і соціально-економічному становищі наших громад.

Резильєнтність системи охорони здоров'я — це її здатність витримувати стресові ситуації, кризові події, надзвичайні ситуації та інші негативні впливи, а ще здатність адаптуватися до них і відновлювати свою функціональність для забезпечення надійного та ефективного надання медичної допомоги громадянам [23, 24]. Готовність до загроз у резильєнтній системі охорони здоров'я — це детально розроблені та узгоджені стратегії реакції, які забезпечують безперервність надання медичної допомоги та мінімізують негативні наслідки для населення під час критичних ситуацій: плани евакуації, розподіл ресурсів, підготовку персоналу до роботи в умовах надзвичайних ситуацій та використання спеціалізованого обладнання тощо. Готовність до кризи також передбачає співпрацю з іншими галузями для забезпечення синхронізованої реакції на кризові події.

Гнучкість та адаптивність у системі охорони здоров'я означають, що медичні установи повинні бути спроможними швидко реагувати на зміни, які можуть бути різними та неочікуваними. Окрім того, гнучкість вимагає підготовленість до зростаючих вимог населення, включаючи забезпечення доступу до медичної допомоги, зокрема через телемедицину та інші сучасні технології [25].

Ефективна координація діяльності у системі охорони здоров'я є першочерговою в момент реагування на кризи та надзвичайні ситуації. Персонал закладів охорони здоров'я, зокрема керівники, лікарі, медсестри, лаборанти, працівники з контролю захворювань та інші під час таких ситуацій мають діяти професійно, оперативно злагоджено, як єдиний, добре організований механізм [26].

Резильєнтність системи охорони здоров'я є важливою для забезпечення безпеки й здоров'я населення в умовах різних небезпек та загроз, і для забезпечення стійкої та ефективної роботи системи охорони здоров'я в будь-яких обставинах. Резильєнтна система охорони здоров'я в умовах війни та повоєнного відродження має забезпечити надійну та високоякісну медичну допомогу в умовах надзвичайної нестабільності та небезпеки.

Резильєнтність здоров'я означає здатність окремої людини і громади протистояти, адаптуватися та зцілюватися після потрясінь здоров'я та стресових подій. Це складне поняття, на яке впливає багато складових, як-от фізичне та психічне здоров'я, соціальна підтримка та доступ до медичної допомоги [27].

Існує кілька підходів для вимірювання резильєнтності здоров'я: самостійна оцінка, яка проводиться через запитання щодо того, як людина оцінює свій фізичний і психічний стан та здатність справлятися зі стресом; клінічні оцінки, де основну роль відіграє медичний персонал, що обговорює і досліджує стан здоров'я пацієнта; оцінки громади, які забезпечують усебічне розуміння стійкості здоров'я громади на основі результатів індивідуальних або групових самостійних чи клінічних оцінок. Нижче наведені три найбільш поширені інструменти для оцінки резильєнтності здоров'я:

1. Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (*CD-RISC*) — це опитувальник із 25 пунктів самооцінки, який вимірює резильєнтність, що визначається як здатність відновлюватися після труднощів [28]. *CD-RISC* вимірює п'ять факторів резильєнтності: 1) прийняття: здатність приймати зміни та негаразди; 2) сила: здатність покладатися на особисті сили та ресурси; 3) оптимізм: здатність зберігати позитивний погляд на майбутнє; 4) охоплення: здатність підтримувати соціальні зв'язки та шукати підтримки в інших; 5) толерантність: здатність терпіти стрес і негаразди.

2. Коротка шкала резильєнтності (*BRS*) — це опитувальник із 6 пунктів самооцінки, який є короткою версією *CD-RISC* [29].

3. Оцінка резильєнтності громад (*RAC*) — це комплексна основа для оцінки резильєнтності громад до потрясінь здоров'я та стресових факторів. Структура *RAC* включає різноманітні методи збору даних, як-от опитування, інтерв'ю та фокус-групи [30] та розроблена для оцінки таких аспектів резильєнтності спільноти: а) соціальні та економічні ресурси; б) соціальна згуртованість; в) спроможність громади; г) лідерство; д) повідомлення про ризику та обмін інформацією.

Ці інструменти можна використовувати для оцінки резильєнтності окремих осіб, спільнот і організацій.

Самооцінка резильєнтності — це важливий крок на шляху до зміцнення готовності громади до надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я. За допомогою набору інструментів для самооцінки громада може отримати цінну інформацію, яка допоможе їй розробити ефективний план дій для забезпечення безпеки своїх мешканців.

Важливо зазначити, що не існує єдиної «найкращої» практики для оцінки резильєнтності здоров'я. Найдоцільніша практика буде відрізнятися залежно від контексту та конкретних потреб осіб або громад, які оцінюються.

У міграційній сфері поняття резильєнтності розглядають за двома основними підходами: соціально-екологічної резильєнтності і соціальної резильєнтності [6]. Перший зосереджується на адаптаційних процесах індивідів, громад та регіонів до зовнішніх загроз. Другий підкреслює здатність осіб і соціальних груп до трансформацій зовнішніх структур, подолання актуальних викликів і визнає, як владні відносини та соціальна справедливість можуть сформувати стійкість надіндивідуального рівня.

Соціально-екологічна резильєнтність розкриває індивідуальний досвід утікачів від війни (вимушених зовнішніх мігрантів та внутрішньо переміщених осіб) у процесі подолання особистісних викликів воєнного часу. Стійкість та психоемоційна загартованість населення, здобута у процесі вимушених переміщень, мають значний потенціал для застосування у процесі повоєнного соціально-економічного відродження. У межах дослідження соціальної резильєнтності важливим завданням є оцінювання ролі міграційних процесів у розбудові нової соціально-економічної та демографічної системи, основоположною характеристикою якої є здатність попереджати дестабілізуючі фактори, коли це можливо, або мінімізувати, у разі неможливості їх уникнення [31]. Одним із найважливіших напрямів у руслі соціальної резильєнтності є усвідомлення здатності окремих індивідів та соціальних груп у подоланні актуальних соціальних викликів [6]. Після повномасштабного вторгнення величезна кількість українського населення здобула міграційний досвід.

На сьогодні у міграційній літературі дослідження резильєнтності здійснюються в основному крізь призму виявлення особистісної резильєнтності тієї чи іншої міграційної групи, наприклад, дітей і підлітків [32], вихідців з певної країни у приймаючому суспільстві [33]. Проте наявні і окремі праці, які окреслюють роль міграційних процесів на шляху до соціальної резильєнтності [34]. Отже, міграційну резильєнтність можна визначити як здатність системи (у випадку даного дослідження — країни) до відновлення / досягнення параметрів стабільного демографічного розвитку за рахунок міграційних чинників, включаючи максимальне використання міграційних можливостей і мінімізацію негативних наслідків міграцій. Кінцевими цілями досягнення міграційної резильєнтності є економічне процвітання та висока якість життя населення. Система критеріїв, які визначають демографічну резильєнтність, включаючи кількісні параметри відповідних показників, має враховувати міграційні індикатори поряд з показниками динаміки чисельності населення, народжуваності, смертності, статевовікового розподілу населення, працересурсного потенціалу тощо.

Можна визначити такі міграційні критерії демографічної резильєнтності:

1. Компенсація за рахунок міграційного приросту кількісних втрат від природного руху населення.

2. Залучення дітей українських вимушених зовнішніх мігрантів до занять в українських школах, зокрема у Міжнародній українській школі.

3. Повернення більшої частини вимушених зовнішніх мігрантів до України після завершення війни.

4. Різноманітність складу іммігрантів за громадянством та етнічним походженням. Прибуття іноземців безумовно вплине на зміну етнічного складу населення (підвищення частки азіатських та африканських етно-

сів) та призведе до порушення його ментальної цілісності. Найбільш негативним наслідком цих процесів можна запобігти шляхом формування відповідної політики, яка включатиме розроблення принципів залучення іноземної робочої сили. Однією з передумов мінімізації можливих негативних наслідків імміграції є відсутність високої концентрації осіб одного етнічного походження або громадянства у складі іммігрантів.

5. Привабливість навчання у ЗВО України для студентської молоді.

6. Інтегрованість ВПО у місцеві громади.

У науковій літературі з питань міграцій населення поняття «дивіденд» зазвичай згадують у значенні вигоди індивіда (мігранта) від здійснення міграції [35]. Стосовно держав дослідники частіше розглядають явище імміграційного дивіденду або дивіденду від імміграції. Імміграційний дивіденд може компенсувати відсутність демографічного дивіденду. Такі мігранти мають хороші можливості для задоволення попиту на робочу силу, що виникає внаслідок одночасного старіння та скорочення населення в країнах призначення [36]. Дж. Джонсон (J. N. Johnson) пропонує вважати міграційним дивідендом таку ситуацію, коли дохід домогосподарства іммігрантів із певної спільноти походження перевищує дохід домогосподарства типового місцевого жителя [37].

На наш погляд, міграційні дивіденди треба розглядати як в контексті імміграції, так і еміграції [38]. До імміграційних дивідендів слід віднести: 1) компенсацію (повну або часткову) втрат від природного руху населення; 2) покращення співвідношення між віковими контингентами, які є переважно виробниками матеріальних благ і послуг, та тими, які зазвичай є бенефіціарами системи соціального захисту; 3) соціальний та інвестиційний капітал іммігрантів (іноземців і поверненців). Основними еміграційними дивідендами є залучення грошових переказів мігрантів у вітчизняну економіку та підвищення впливовості країни у світі завдяки діяльності національних діаспор.

Тривалий відтік населення становить загрозу для демографічного розвитку і від інтенсивності повернення вимушених мігрантів багато в чому залежить можливість забезпечення демографічної та соціально-економічної резильєнтності України. Перспективи повернення українських громадян з-за кордону визначає низка важкопрогнозованих чинників, як-от: подальший перебіг бойових дій, загальна економічна ситуація в Україні та швидкість відновлення інфраструктури й житлового фонду після завершення війни (можливості зайнятості, відновлення інфраструктури, передусім житлової, освітньої, медичної), підтримання зв'язків із близькими в Україні, політика країн-реципієнтів щодо українців (можливості адаптації вимушених мігрантів з України, зокрема працевлаштування, доступності освітніх та медичних послуг, соціальної підтримки тощо), яка здебільшого визначається ставленням місцевого населення [39].

Основними стимулами для повернення є безпека, житло, робота та зв'язки з Україною. Зрозуміло, що впроваджувати якісь заходи з повернення вимушених переселенців під час воєнного стану як мінімум наївно. Але вже зараз треба вживати певних дій, які створять підґрунтя для повоєнного повернення. У нинішніх умовах політика українського уряду має бути спрямована на співпрацю та підтримку зв'язків із українцями за кордоном.

У контексті України важливими факторами для ефективного використання міграційного потенціалу українських біженців, котрі хочуть повернутися, є створення сприятливого бізнес-середовища, підтримка інновацій та розвиток галузей з високим потенціалом, розбудова цифрової та транспортної інфраструктури. Важливо також забезпечити можливості для професійного розвитку поверненців, створити мережі підтримки та обміну досвідом. У процесі розбудови міграційної резильєнтності потрібно зобачити імплементувати будь-які міжнародні практики щодо розміщення ВПО та використання їхнього потенціалу, адже те, що спрацювало в інших країнах, необов'язково спрацює в рамках українських реалій. Міграційна складова демографічної резильєнтності багато у чому забезпечується за рахунок грошових і соціальних переказів з-за кордону. Грошові перекази чинять різновекторний вплив на міграційну резильєнтність України. Вони сприяють поліпшенню фінансового стану отримувачів (а через мультиплікаційний ефект — й інших прошарків населення регіонів високої міграційної мобільності), підвищенню рівня освіти, здоров'я, забезпечення житлом, а ще збереженню сімейних зв'язків, таким чином посилюючи демографічну резильєнтність. Навпаки, можливий від'їзд за кордон отримувачів переказів або відтік грошей з України призводить до ослаблення міграційної резильєнтності. Українські мігранти, котрі виїхали за кордон до повномасштабного вторгнення і вже інтегрувались у країни призначення, мають більше ресурсів для здійснення грошових переказів на Батьківщину, ніж українці, котрі залишили країну після 24 лютого 2022 р. [40].

Поняття «соціальні перекази» включає експорт цінностей, світоглядних орієнтирів, моделей поведінки, демократичних поглядів, нових ідентичностей, науково-технічних та інноваційних знань тощо, що відбувається одночасно з грошовими та товарними переказами [41]. Країна походження може отримувати соціальні перекази як у результаті повернення мігрантів на батьківщину, так через підтримання міжнародних зв'язків із діаспорою [42]. Очікуване повернення мігрантів з країн ЄС сприятиме поширенню в українському соціумі настанов та моделей поведінки, панівних у суспільствах розвиненої ринкової економіки.

З огляду на зазначене пропонуємо визначати демографічну резильєнтність як здатність населення країни чи регіонів або конкретних демографічних груп підтримувати своє довгострокове відтворення попри неспри-

ятливі умови (війни, епідемії, голод, соціально-економічні кризи, екологічні катастрофи, загрози), адаптуючись до змін (позитивних і негативних), зберігаючи або поліпшуючи ключові демографічні характеристики. Іншими словами, демографічна резильєнтність — це здатність забезпечувати зміну поколінь, утримувати бажаний демографічний баланс, підтримувати основні функції та соціальні структури, мінімізуючи негативні наслідки перерахованих явищ та сприяючи відновленню.

Висновки та напрями подальших досліджень. У представленому дослідженні запропоновано у визначенні демографічної резильєнтності зосереджувати увагу на здатності населення підтримувати своє довгострокове відтворення попри будь-які несприятливі умови, забезпечувати безперервність зміни поколінь та утримувати бажаний демографічний баланс. Поняття демографічної резильєнтності є багатовимірним, охоплює взаємозв'язок демографічних факторів, економічної та соціальної динаміки та інституційних можливостей. Зміцнюючи резильєнтність населення, українське суспільство може краще відновлюватися від різноманітних викликів, тим самим підвищуючи загальний добробут.

Демографічні процеси і структури є вагомим фактором економічного розвитку як у короткостроковій, так й у довгостроковій перспективах. На жаль, на найближчу перспективу Україна позбавлена кількісного «демографічного дивіденду» економічного зростання, що сприяв би збільшенню заощаджень, нагромаджень і інвестицій. Оскільки досягнення демографічної резильєнтності можливе за умови збалансування соціально-економічної ситуації в країні, що включає складові: соціально-економічні фактори, система соціальної підтримки, соціальна згуртованість і соціальні мережі, адаптивна здатність, доступ до ресурсів і послуг. У подальших дослідженнях варто зосередити увагу на цих аспектах, а також на розробці методик кількісної оцінки окремих складових демографічної резильєнтності України та розробці конкретних заходів щодо її підвищення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Yates T. M., Tyrell F. A., Masten A. S. Resilience Theory and the Practice of Positive Psychology From Individuals to Societies. In: *Positive Psychology in Practice: Promoting Human Flourishing in Work, Health, Education, and Everyday Life*. 2015. P. 773—788. <https://doi.org/10.1002/9781118996874.CH44>
2. Brende B., Sternfels B. Resilience for sustainable, inclusive growth. McKinsey & Company. 2022. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/resilience-for-sustainable-inclusive-growth/> (дата звернення: 10.05.2024).
3. Capdevila P., Stott I., Beger M., Salguero-Gómez R. Towards a Comparative Framework of Demographic Resilience. *Trends in Ecology and Evolution*. 2020. Vol. 35 (9). P. 776—786. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2020.05.001>
4. Demographic Resilience Programme for Europe & Central Asia (July 2020). UNFPA Eastern Europe & Central Asia Regional Office. URL: <https://eeca.unfpa.org/en/publications/demographic-resilience-programme-europe-central-asia>

5. UNCDF: Gender Equality Strategy 2022-2025. URL: <https://www.uncdf.org/article/8413/uncdf-gender-equality-strategy-2022-2025> (дата звернення: 15.09.2023).
6. Akbar M., Preston V. Migration and resilience. Exploring the stock of knowledge. York University, 2019. 45 p. URL: https://bmrc-irmu.info.yorku.ca/files/2019/10/Immigrants-and-Resilience-Working-Paper_Final_new7.pdf?x15611 (дата звернення: 06.11.2023).
7. United Nations. World Population Prospects 2019: Methodology of the United Nations Population Estimates and Projections. 2019. URL: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Methodology.pdf (дата звернення: 16.09.2023).
8. Пирожков С. І., Божок Є. В., Хамітов Н. В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник НАН України*. 2021. № 8. С. 74—82. <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074>
9. World Bank. World Development Report 2021: Data for Better Lives. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2021/> (дата звернення: 15.09.2023).
10. Аксьонова С. Ю., Шевчук П. Е. Характеристики демографічної резильєнтності населення України у період пандемії Covid-19. *Демографія та соціальна економіка*. Т. 2 (56). С. 3—24. <https://doi.org/10.15407/dse2024.02.003>
11. Saputro G. E., Suwito S. Economic resilience in asymmetric warfare. *Jurnal Pertahanan: Media Informasi tentang Kajian dan Strategi Pertahanan yang Mengedepankan. Identity, Nasionalism dan Integrity*. 2022. Vol. 8. No 1. P. 109—117. <http://dx.doi.org/10.33172/jp.v8i1.1587>
12. Strier K. B. The limits of resilience. *Primates*. 2021. Iss. 62. P. 861—868. <https://doi.org/10.1007/s10329-021-00953-3>
13. De Souza R.-M. Demographic Resilience: Linking Population Dynamics, the Environment, and Security. *The SAIS Review of International Affairs*. 2015. Vol. 35(1). P. 17—27. <https://doi.org/10.1353/sais.2015.0017>
14. Аксьонова С. Ю., Потіха Т. Я. Репродуктивна резильєнтність. *Perspectives of contemporary science: theory and practice*: Proceedings of VIII International Scientific and Practical Conference Lviv, 2024. P. 382—388. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/09/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-16-18.09.2024.pdf> (дата звернення: 19.10.2024).
15. Pool I. Demographic dividends: Determinants of development or merely windows of opportunity. *Ageing Horizons*. 2007. Vol. 7. P. 28—35.
16. Vallin J. The demographic window: an opportunity to be seized. *Asian Population Studies*. 2005. Vol. 1(2). P. 149—167.
17. Ven R. V. D., Smits J. The demographic window of opportunity: age structure and sub-national economic growth in developing countries. *NICE Working Paper Series*. 2011. P. 11—102.
18. Bloom D. E., Canning D., Fink G., Finlay J. E. Fertility, female labour force participation, and the demographic dividend. *Journal of Economic Growth*. 2009. Vol. 14. P. 79—101.
19. Cummins M. Population Dynamics and the Demographic Dividend Potential of Eastern and Southern Africa: A Primer. 2019.
20. Bloom D., Canning D., Sevilla J. The demographic dividend: A new perspective on the economic consequences of population change. Rand Corporation, 2003.
21. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. World Population to 2300. New York: United Nations, 2004. 399 p.
22. Prskawetz A., Sambt J. Economic support ratios and the demographic dividend in Europe. *Demographic Research*. 2014. Vol. 30. P. 963—1010.
23. Kruk M. E., Ling E. J., Bitton A. et al. Building resilient health systems: A proposal for a resilience index. *BMJ*. 2017. 357. <https://doi.org/10.1136/bmj.j2323>
24. Fridell M., Edwin S., von Schreeb J., Saulnier D. D. Health System Resilience: What Are We Talking About? A Scoping Review Mapping Characteristics and Keywords. *International Journal of Health Policy and Management*. Vol. 9(1). P. 6—16. <https://doi.org/10.15171/ijhpm.2019.71>

25. Zheliuk T., Shushpanov D., Zhukovska A., Ostroverkhov V., Brechko O., Matsyk V. Digitalization as a Tool for Healthcare System Resilience. *14th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*. Ceske Budejovice, Czech Republic, 2024. P. 427—433. <https://doi.org/10.1109/ACIT62333.2024.10712616>
26. Khalil M., Ravaghi H., Samhoury D., Abo J., Ali A., Sakr H. et al. What is «hospital resilience»? A scoping review on conceptualization, operationalization, and evaluation. *Frontiers in public health*. 2022. Vol. 10. 1009400. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1009400>
27. Wulff K., Donato D., Lurie N. What is health resilience and how can we build it? *Annual review of public health*. 2015. Vol. 36. P. 361—374. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-031914-122829>
28. Velickovic K., Rahm Hallberg I., Axelsson U. et al. Psychometric properties of the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) in a non-clinical population in Sweden. *Health and Quality of Life Outcomes*. 2020. Vol. 18. 132. <https://doi.org/10.1186/s12955-020-01383-3>
29. Smith B. W., Dalen J., Wiggins K., Tooley E., Christopher P., Bernard J. The brief resilience scale: assessing the ability to bounce back. *International journal of behavioral medicine*. 2008. Vol. 15(3). P. 194—200.
30. Resilient American Communities. 2024. URL: <http://surl.li/xqxmun> (дата звернення: 09.10.2024).
31. Позняк О., Гаврилюк О., Майданік І. Міграційна резильєнтність: визначення поняття. *Модернізація економіки в контексті інноваційного розвитку сучасного суспільства*. Матеріали доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (16—17 листопада 2023 р.) / відп. ред. Л. М. Горбач. Луцьк: Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2023. 231 с. С. 138—142.
32. Resilient migration. Tools for the emotional rescue of migrant children and adolescents. UNICEF. ODI. 2017. URL: <https://www.unicef.org/mexico/media/4876/file/Resilient%20Migration%202020.pdf> (дата звернення: 09.11.2023).
33. Preston V., Shields J., Akbar M. Migration and Resilience in Urban Canada: Why Social Resilience, Why Now? *International Migration & Integration*. 2022. Vol. 23. P. 1421—1441. <https://doi.org/10.1007/s12134-021-00893-3>
34. World Bank. Coping with Shocks: Migration and the Road to Resilience. South Asia Economic Focus; Fall 2022. Washington, DC: World Bank, 2022. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38066> (дата звернення: 02.11.2023).
35. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.
36. The 'Immigration Dividend' in a World of Demographic Turbulence. Mixed Migration Centre. URL: <https://mixedmigration.org/articles/the-immigration-dividend-in-a-world-of-demographic-turbulence/> (дата звернення: 03.10.2023).
37. Johnson J. H., Kenan Jr. W. R. Institute Insights: Migration Dividends: From Driving Economic Development to Creating Equitable Gains. Kenan Institute of Private Enterprise, 2019. URL: <https://kenaninstitute.unc.edu/news-media/institute-insights-migration-dividends-from-driving-economic-development-to-creating-equitable-gains/> (дата звернення: 27.10.2023).
38. Позняк О. Міграційні дивіденди: досвід досліджень та українські реалії. *Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 10 листоп. 2023 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. 409 с. С. 300—302. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2023/conf/1.7/STSEPtAIS_2023_proc.pdf (дата звернення: 04.10.2023).
39. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демо-*

графія та соціальна економіка. 2022. Т. 2 (48). С. 37—57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>

40. Майданік І. Грошові перекази в Україні впродовж повномасштабної війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. Т. 3 (53). С. 18—32. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.018>
41. Tuccio M., Wahba J. Social Remittances. *GLO Discussion Paper*, No. 609. Global Labor Organization (GLO). Essen, 2020. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/222445/1/GLO-DP-0609.pdf> (дата звернення: 11.11.2023).
42. Степанова О. В. Накопичення соціального капіталу в системі інтеграції мігрантів. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=960> (дата звернення: 14.11.2023).

REFERENCES

1. Yates, T. M., Tyrell, F. A., & Masten, A. S. (2015). Resilience Theory and the Practice of Positive Psychology From Individuals to Societies. In: *Positive Psychology in Practice: Promoting Human Flourishing in Work, Health, Education, and Everyday Life*. P. 773—788. <https://doi.org/10.1002/9781118996874.CH44>
2. Brende, B., & Sternfels, B. (2022). Resilience for sustainable, inclusive growth. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/resilience-for-sustainable-inclusive-growth#/>
3. Capdevila, P., Stott, I., Beger, M., & Salguero-Gómez, R. (2020). Towards a Comparative Framework of Demographic Resilience. *Trends in Ecology and Evolution*, 35 (9), 776—786. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2020.05.001>
4. Demographic Resilience Programme for Europe & Central Asia (2020). UNFPA Eastern Europe & Central Asia Regional Office. <https://eeca.unfpa.org/en/publications/demographic-resilience-programme-europe-central-asia>
5. UNCDF: Gender Equality Strategy 2022—2025 (2023). <https://www.uncdf.org/article/8413/uncdf-gender-equality-strategy-2022-2025>
6. Akbar, M., & Preston, V. (2019). Migration and resilience. Exploring the stock of knowledge. York University. https://bmrc-irmu.info.yorku.ca/files/2019/10/Immigrants-and-Resilience-Working-Paper_Final_new7.pdf?x15611
7. World Population Prospects 2019: Methodology of the United Nations Population Estimates and Projections (2019). United Nations. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Methodology.pdf
8. Pyrozhekov, S. O., Bozhok, Ye. V., & Khamitov, N. V. (2021). National resilience of the country: strategy and tactics of anticipation of hybrid threats. *Visn. Nac. Acad. Nauk Ukr.*, 8, 74—82. <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074> [in Ukrainian].
9. World Development Report 2021: Data for Better Lives (2021). World Bank. <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2021/>
10. Aksyonova, S., & Shevchuk, P. (2024). Characteristics of Demographic Resilience of the Population in Ukraine during the Pandemic of Covid-19. *Demography and Social Economy*, 2 (56), 3—24. <https://doi.org/10.15407/dse2024.02.003> [in Ukrainian].
11. Saputro, G. E., Suwito, S. (2022). Economic resilience in asymmetric warfare. *Jurnal Pertahanan: Media Informasi tentang Kajian dan Strategi Pertahanan yang Mengedepankan. Identity, Nasionalism dan Integrity*, 8 (1), 109—117. <http://dx.doi.org/10.33172/jp.v8i1.1587>
12. Strier, K. B. (2021). The limits of resilience. *Primates*, 62, 861—868. <https://doi.org/10.1007/s10329-021-00953-3>
13. De Souza, R.-M. (2015). Demographic Resilience: Linking Population Dynamics, the Environment, and Security. *The SAIS Review of International Affairs*, 35(1), 17—27. <https://doi.org/10.1353/sais.2015.0017>

14. Aksyonova, S., & Potikha, T. (2024). Reproductive resilience. In: Perspectives of contemporary science: theory and practice: Proceedings of VIII International Scientific and Practical Conference. Lviv. P. 382—388. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/09/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-16-18.09.2024.pdf> [in Ukrainian].
15. Pool, I. (2007). Demographic dividends: Determinants of development or merely windows of opportunity. *Ageing Horizons*, 7, 28—35.
16. Vallin, J. (2005). The demographic window: an opportunity to be seized. *Asian Population Studies*, 1(2), 149—167.
17. Ven, R. V. D., & Smits, J. (2011). The demographic window of opportunity: age structure and sub-national economic growth in developing countries. *NICE Working Paper Series*, 11—102.
18. Bloom, D. E., Canning, D., Fink, G., & Finlay, J. E. (2009). Fertility, female labour force participation, and the demographic dividend. *Journal of Economic Growth*, 14, 79—101.
19. Cummins, M. (2019). Population Dynamics and the Demographic Dividend Potential of Eastern and Southern Africa: A Primer.
20. Bloom, D., Canning, D., & Sevilla, J. (2003). The demographic dividend: A new perspective on the economic consequences of population change. Rand Corporation.
21. World Population to 2300 (2004). United Nations. Department of Economic and Social Affairs. New York: United Nations. 399 p.
22. Prskawetz, A., & Sambt, J. (2014). Economic support ratios and the demographic dividend in Europe. *Demographic Research*, 30, 963—1010.
23. Kruk, M. E., Ling, E. J., & Bitton, A. et al. (2017). Building resilient health systems: A proposal for a resilience index. *BMJ*, 357. <https://doi.org/10.1136/bmj.j2323>
24. Fridell, M., Edwin, S., von Schreeb, J., & Saulnier, D. D. (2020). Health System Resilience: What Are We Talking About? A Scoping Review Mapping Characteristics and Keywords. *International Journal of Health Policy and Management*, 9), 6—16. <https://doi.org/10.15171/ijhpm.2019.71>
25. Zheliuk, T., Shushpanov, D., Zhukovska, A., Ostroverkhov, V., Brechko, O., & Matsyk, V. (2024). Digitalization as a Tool for Healthcare System Resilience. In: 14th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT), Ceske Budejovice, Czech Republic. P. 427—433. <https://doi.org/10.1109/ACIT62333.2024.10712616>
26. Khalil, M., Ravaghi, H., Samhouri, D., Abo, J., Ali, A. & Sakr, H. et al. (2022). What is «hospital resilience»? A scoping review on conceptualization, operationalization, and evaluation. *Frontiers in public health*, 10, 1009400. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1009400>
27. Wulff, K., Donato, D., & Lurie, N. (2015). What is health resilience and how can we build it? *Annual review of public health*, 36, 361—374. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-031914-122829>
28. Velickovic, K., Rahm Hallberg, I., Axelsson, U. et al. (2020). Psychometric properties of the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) in a non-clinical population in Sweden. *Health and Quality of Life Outcomes*, 18, 132. <https://doi.org/10.1186/s12955-020-01383-3>
29. Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: assessing the ability to bounce back. *International journal of behavioral medicine*, 15(3), 194—200.
30. Resilient American Communities (2024). <http://surl.li/xqxmum>
31. Pozniak, O., Havryliuk, O., & Maidanik, I. (2023). Migration Resilience: Definition of the Concept. In: Modernization of the Economy in the Context of Innovative Development of Modern Society. Materials of the reports of the participants of the All-Ukrainian scientific and practical conference (November 16-17, 2023). (exec. ed. L. M. Horbach). Lutsk: Vyacheslav Lipinski Institute of Volyn, PJSC “MAUP University”. P. 138—142 [in Ukrainian].

32. Resilient migration. Tools for the emotional rescue of migrant children and adolescents (2017). UNICEF. ODI. <https://www.unicef.org/mexico/media/4876/file/Resilient%20Migration%202020.pdf>
33. Preston, V., Shields, J. & Akbar, M. (2022). Migration and Resilience in Urban Canada: Why Social Resilience, Why Now? *International Migration & Integration*, 23, 1421—1441. <https://doi.org/10.1007/s12134-021-00893-3>
34. World Bank (2022). Coping with Shocks: Migration and the Road to Resilience. South Asia Economic Focus; Fall 2022. Washington. DC: World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38066>
35. Ukrainian Society: the Migration Dimension: National Report (2018). Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
36. The ‘Immigration Dividend’ in a World of Demographic Turbulence (2020). Mixed Migration Centre. <https://mixedmigration.org/articles/the-immigration-dividend-in-a-world-of-demographic-turbulence/>
37. Johnson, J. H., & Kenan Jr., W. R. (2019). Institute Insights: Migration Dividends: From Driving Economic Development to Creating Equitable Gains. Kenan Institute of Private Enterprise. <https://kenaninstitute.unc.edu/news-media/institute-insights-migration-dividends-from-driving-economic-development-to-creating-equitable-gains/>
38. Pozniak, O. (2023). Migration dividends: research experience and Ukrainian realities. In: Modern trends of socio-economic transformations and intellectualization of society in conditions of sustainable development: proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference, Zaporizhzhia, November 10, 2023. Zaporizhzhia: NU “Zaporizhzhia Polytechnic”. P. 300—302. https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&t/2023/conf/1.7/STSEPtaiS_2023_proc.pdf [in Ukrainian].
39. Libanova, E. M., Pozniak, O. V., & Tsymbal, O. I. (2022). Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*, 2 (48), 37—57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037> [in Ukrainian].
40. Maidanik, I. (2023). Remittances in Ukraine During the Full-Scale War. *Demography and Social Economy*, 3 (53), 18—32. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.018> [in Ukrainian].
41. Tuccio, M., & Wahba, J. (2020). Social Remittances. *GLO Discussion Paper*, No. 609. Global Labor Organization (GLO). Essen. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/222445/1/GLO-DP-0609.pdf>
42. Stepanova, O. V. (2012). Accumulation of social capital in the system of integration of migrants. *Efektivna ekonomika*, 2. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=960> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.10.2024

Oleksandr Gladun, Dr. Sc. (Economics), Senior Research Fellow,
Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Deputy Director,
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd. Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: gladun.ua@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6354-6180
Scopus ID: 56682893300

Iryna Kurylo, Dr. Sc. (Economics), Prof.
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd. Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: iryna.kurilo2017@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1379-1756
Scopus ID: 57190215809

Dmytro Shushpanov, Dr. Sc. (Economics), Prof., Head of the Department
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd. Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: shdg2011@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5220-3449
Scopus ID: 57190253130

Svitlana Aksyonova, PhD (Economics), Leading scientific worker
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd. Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: Svitlana_Aksyonova@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-0516-9078
Scopus ID: 57190218275

Oleksii Pozniak, PhD (Economics), Senior Research Fellow, Head of Sector
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd. Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: olex_poznyak@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1323-3896
Scopus ID: 57195780028; 57189273845

CONCEPTUAL PRINCIPLES FOR RESEARCHING THE DEMOGRAPHIC RESILIENCE OF UKRAINIAN SOCIETY

Theoretical and practical aspects of demographic resilience have been studied by many scientists across different countries. However, for each country, these issues require tailored analysis and adaptation to specific conditions. The purpose of this study is to determine the place of demographic resilience and its components, analyze them with adaptation to Ukraine's particular conditions in order to form the key directions of achieving the resilience of Ukrainian society in the post-war period. The primary methods used in this research include abstract-logical, sociological, classification-analytical methods and synergistic approach. The novelty of the study lies in the development of conceptual foundations for analyzing the demographic resilience of Ukrainian society in the current context. The authors' definition of demographic resilience is provided: it is explained as the ability to ensure the change of generations, maintain the desired demographic balance, maintain basic functions and social structures, minimizing the negative consequences of destructions and contributing to recovery. The following components of demographic resilience are proposed: reproductive resilience, resilience of age and sex population structure, family resilience, social or age group resilience, life preservation, resilience of the healthcare system, and migration resilience. The relationships between these components and economic and social resilience, education, and the realization of the "demographic dividend" are analyzed. Criteria for assessing the components of demographic resilience are proposed. Healthcare system resilience and health resilience are treated as distinct components of demographic resilience, yet they are closely interconnected. Both are integrated and influenced by various factors. The migration component is examined in the context of immigration, emigration, and the accommodation and adaptation of internally displaced persons. Demographic resilience in Ukraine has been influenced by both the COVID-19 pandemic and, more significantly, the full-scale Russian-Ukrainian war. Their effects cause the need for further quantitative assessment of the individual components of demographic resilience and the development of specific measures to strengthen it.

Keywords: demographic resilience, age and sex population structure, reproductive resilience, healthcare system, migration.